

Romok között is jövődő

Utazás Bihar és Arad megye templomromjainál

Néhány nap van még október 6-ig, és a nagy nemzeti gyászhoz illő szomorkás hangulatban szerettem volna magamra maradni. Olyan helyen, ahol elcsendesülhet a lélek. Régi tervemet fogom hát teljesíteni: bejárom a partiumi templomromokat és néhány váromot, meg-meg állva útközben olyan helyeken is, ahol építés folyik. Amennyi néhány napba befér. Régóta készülök szétnézi errefele, csalogat a szép ősz, űz a megsokasodott emberi csalódás. De a temetők, a romok és sírkövek nem bántanak. Bizony, milyen sokszor történik meg, hogy az ember a romok közötti csendben piheni ki barátaitól kapott sebeit. És gyűjt erőt a folytatáshoz.

Két-három napot szánhatok rá, ennyi lesz a romos vértanú emlékút. Hosszú lesz: Szalárdtól kezdődik és a Lipppa melletti Kovásziig tartana, és október 6-án bele kell férnie egy csendes emlékező főhajtásnak is Aradon vagy a világosi kastély parkjában. Hogy vértanúinknak, kivégzésük 160. évfordulóján is tisztesség adassék.

Kápolnarom Sóllyomkő várában

Sóllyomkő és Valkó várhoz, valamint az érábrányi románkori templomromhoz most elmarad a látogatás. Csak képzeletben járom újra a várfokokat. Pedig utammal Bihar megyébe beérkezve már Élesd közelében vagyok, és kezdhethém rajtuk a sort, először is Sóllyomkő váránál. De az elmúlt években jártam már néhányszor erre, most ezek elmaradnak, hogy jussak el máshová. Előszedem a régi tavaszi képeket, rendezgetem, és felidézem a romantikus Sóllyomkő várát. Sóllyomkőpestes, ahonnan fel kell kanyarodni a kis patak mentén, ma színromán fálucska. Az út mellett szép román fatemplom csalogatott fényképezni.

Kedves kis patak völgy vezet fel a várromhoz. Nincs magasan a vár, de mélyen elrejtőzik a dombtetőn az erdő mélyében. Koratavasszal vagy lombhullás után érdemes csak idejönni fényképezni. Most már bizonyára sárgulóban van minden, de még nem bújtak elő a várfalak csonkjai és a kis kápolna. Ha felkapaszkodik ide az ember, szép kilátás nyílik a kis patak völgyre. Itt-ott jól látszik egy-egy ottmaradt fálmaradvány, saroktorony, mely jól jelzi, hogy a gerinc hajlatait követve meddig nyújtózkodott a vár lánca. Középen pedig, a legszebb hely lapos magaslatán apró kis kápolna dacol az idővel. Kőfalai már jócskán visszakoptak, már embermagasságnál is alacsonyabbak. A bejárat is meglazult, és fölötte, mint egy diadalív, egy magasba, a fálból kinőtt mogyorófa szerteágazó gyökérkapuja öleli át a bejáratot. Vajon mikor szölt itt utoljára Isten Igéje?

Miski György digitális Erdély monográfiájában így foglalja össze a vár fontosabb eseményeit, birtokosait. A település feletti 484 m-es hegy tetejét Sólyomkő várának csekély nyomai koronázzák. Ma már mindössze némi alapfal maradványok és a csaknem feltöltődött várárok mélyedése látható,

ez utóbbin egyébként hajdanán felvonóhid vezetett át a kaputoronyig. A falu a XIII. században került az eredetileg Dunántúlon megtelepedett Geregye nemzetség birtokába, e nemzetségből való Pál comes építtette 1242-76 között itteni birtokai védelmére a várat. 1316-ban már királyi vár, Károly Róbert ostrommal vette el az ellene szövetséző, az adorjáni és sólyomkői várakat birtokló Kopasz nádortól. A vár birtokosai az elkövetkező évtizedekben, évszázadban sűrűn cserélődtek, a XV. század közepén a Losonczi Bánffyak, majd a Drágffyak kezén fordult meg. Az 1500-as évek vége felé Bocskai István szerezte meg a leromlott erősséget, melyen ez idő tájt jelentős javításokat és a védelmi képesség fokozását szolgáló módosításokat végeztek. Ezután Báthori Gábor, Rákóczi György, Kemény János fejedelmek birtokolták, ez utóbbi idejében, 1660-ban a török ostrom nélkül szerezte meg a feladott várat. A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc idején kuruc kézen lévő várat utóbb a császári katonaság foglalta el, és 1711-ben Löwenburg kapitány parancsára felrobbantották.

Amikor nemrég erre jártam, és a Réz hegyen át folytattam utamat Margitta vagy Szilágynagyfalu és Valkó vára romjai fele, megálltam még a hegytetőn is, hogy megnézzem a Nagyváradi-velencei gyülekezet szép új ifjúsági otthonát. Mozgalmas élet zajlik a velencei gyülekezetben, még honlapja is van ennek a lelkes ifinek. Dicséret illeti mindenképpen a kitérő szervező és építő, Farkas Antal lelkészt is. Innen nem is olyan messze a Feketeerdői völgyben, a nemrég még virágzó, mára elnéptelenedő hajdani üveggyár tövében is együtt van a rombolás és építés. A nem is olyan régen még híres feketeerdői üveggyár épülete kiürült romhalmaz lett. Tőle nem messze a telep lelkes gyülekezte vadonatúj templomot épített Isten dicsőségére. Lennebb pedig a völgyben a szilágysomlyói egyházmegye ifjúsági háza hívja pihenni a megfáradtakat.

Román kori templomrom az érábrányi templomkertben

Amikor hat évvel ezelőtt teológusokkal Érábrányban jártunk, akkor még nem volt befedve a román kori templomrom. Aki a főútról letér és szemével a romot keresi, csalódnia kell, mert tornya nincs, és mélyen elbújik a papi kert gyümölcsfái között. A templom újkori sorsa sokban hasonlít a Szászrégen melletti Marosfelfalu református romtemplomának sorsára. Nem elnéptelenedett, hanem életképes közösség által épített új templom árnyékában lett felhagyott a régi, igen értékes műemlék.

Nézzük a történelmi adatokat: A település Hegyköz északi részén, a Berettyó bal partján, Nagyváradtól 72 km-re északkeleti irányban található. A premontrei rendi templomot a rend Catalogus Ninivensis-e 1234-ben említi először, mint a pályi kolostor filiája. 1386-ban a kusalyi Jakcs családé lett a kegyúri jog, 1425-ben a helység - valószínűleg kolostorával együtt - a Csákyak birtokába került. A kolostor szerzetesi közösségének megszűnésére legkésőbb 1552. táján kerülhetett sor. A ma álló egyhajós téglafalazatú templom a nyolcszög három oldalával záródó negyed gömbsüveg boltozású szentéllyel záródik, mely a hajóhoz félköríves diadalívvel csatlakozik. A szentély tölcéséres bélletű ablakai félkörívvel záródnak, bélletüket kívül hengertag kereteli. A hajó déli falán nagy magasságban négy félköríves záródású résablak nyílik. Ezek alatt a szentélyéhez hasonló kivitelezésű ablakok találhatóak befalazva. Az északi oldalon egyetlen szélesebb, félköríves záródású ablak nyílik.

Mind a hajó, mind a szentély egy korábbi, XII. századi egyhajós, félköríves apszisú templom alapjain áll, amelyhez az északi oldalon négy szakaszos kápolna csatlakozott szintén félköríves záródással. A XIII. századi újjáépítés során emelték a mai hajót és szentélyt, illetve a kápolnaszárnyat rövidebb félköríves apszissal. Később megmagasították a falkoronát, félig lebontva illetve befalazva a régi ablakokat. A század folyamán fokozatosan bővítették a templomot, nyugati szakaszát háromhajósra építve, feltehetően kéttornyos nyugati homlokzattal. A templom nyugati és északi épületrészei a XVIII. századig bizonyosan álltak, ekkor épülhetett a mai nyugati homlokzati fal. A XX. század legelejét csak a déli torony érte meg.

1912-ben Szehtlo Ottót bízták meg azzal az elképzeléssel, hogy készítsen terveket a templom három hajóssá történő újjáépítéséhez, de 1920-ban a gyülekezet végül úgy döntött, hogy új templomot épít. A lebontott torony és a fedélszék anyagát is felhasználták az új templom építéséhez. Ekkor kezdődött meg a középkori templom elromosodása. 1999-től indult az Árpád-kori kolostortemplom többéves régészeti feltárása, mely kutatás megalapozta az épület szerkezeti megerősítését, a fedélszék és az oromfalak rekonstrukcióját és a műemléki helyreállítást.

E Berettyó vidéki kis gyülekezet régi, román kori templomát most már nem fenyegeti az enyészet. Az alapvető állagmegőrzések időközben megtörténtek. Nem a templomnak, hanem kis lélekszámú, fogyó gyülekezetnek kell sorsát megoldani. Már a múlt században is fele-fele arányban lakták magyarok és románok. Javasoltuk missziói egyházzá, körlelkészégi központtá való kialakítását. Ennek a templomnak szerencséje volt, mert a parókia kertjében igen szeme előtt van az egyháznak, híveknek, lelkésznek egyaránt: ha nem is akarták volna, akkor is naponta figyelniük kell rá. Legalább is látniuk, hogy ez lelkiismeretüket a múltörzés kötelességére ébresztgesse.

Szalárdon – várrom a gáton

megvékonyodott, hogy nem sok kell ahhoz, hogy összeomoljon. Szerencsére gondos kezek aláfalazták, és nemrég fejezheték be munkálatokat. Így, valószínű, hogy ez a toronycsonk egy ideig még legyőzi az idő és időjárás viszontagságait.

Miski György így ír róla:

A település melletti dombon áll Adorján várának romja, pontosabban: annak ma is 5-6 méter magas öregtornya. Nevét a közelben feküdt középkori eredetű, a török hódoltság idején elpusztult Adorján falu után kapta. A várat, melyet oklevelesen először

Szalárd mellett a Berettyó partján, az árvízvédelmi gátnak nekitámaszkodva áll a hajdani Adorján várának öregtornya. Egyéb a hajdani védelmi rendszerből nem sok maradt. A romos épületmaradékot alig lehet megközelíteni, út nem vezet arra. A gát tetején kitaposott ösvény-úton kell végighaladnom, hogy odáig eljuthassak. A torony alapja igen csak megfogyatkozott és annyira

1277-ben említettek, valószínűleg az 1241. évi tatárdúlás után építette Geregye Pál országbíró, akinek már a tatárjárás előtt voltak birtokai a környéken. Adorján várát 1277-ben IV. László, 1294-ben III. Endre, 1317-ben pedig Károly Róbert király seregei ostromolták és vették be (ez utóbbi alkalommal a Borsa családtól, annak egyik neves tagjától, a sólyomkői és adorjáni várakat is bíró Kopasz nádortól), és lett királyi birtok 1395-ig. 1396-ban Zsigmond király a Csákyaknak adományozta, akik rövid megszakítással (1598-ban kis időre a töröké lett) a XIX. század első feléig birtokolták, s mely azután a XIX. század második felében máig ismeretlen körülmények között pusztult el, széthordott köveiből a környék lakossága építkezett.

Ahogy búcsúzó a vártorony maradványaitól és elindulok, kísér a Hegyköz lankás dombvidéke, és a háttérben Szentimre templomtornya fehérlik. Akkor veszem észre, hogy bizony épp fordítva van az, amit távolról láttam. Nem a torony van a gátnak támaszkodva, hanem a falak védik-tartják a gátat. Ha vigyáznunk maradványainkra, közösségeinkben még mindig sokáig teljesíthetik őrző-védő küldetésüket.

Körösszegi csonkatorony – az országhatáron

Lemenőben van már a nap, amire Tarját elhagyva a színromán Körösszeg határába érek. Már régóta az alföldön vagyok, és a nagy síkságban a tekintet messzire szalad el a láthatárig. Jól látszanak Várad gyárkéményei és Szalonta helye is pontosan sejthető. Útközben már áthaladtam egy újonnan szervezett református missziói kör, a Toldinagyfalu gyülekezetéhez tartozó falvakon. Itt gondolom nagy lelkesedéssel – a román falvakba többnyire Nagyváradról kiköltözött – híveit, a város gyűrűjében élő reformátusainkat Farkas Zsolt fiatal lelkész. Itt, a nem messze levő Oláhszentmiklóson épít nekik vadonatúj templomot.

Körösszeg ma már színromán falu. A központban a kapu előtt üldögélő férficsoporttól érdeklődöm, hogy melyik út vezet a toronyhoz. Véletlenül arra botlik a nyelvem, hogy a templomtorny romjait kérdezem, és többen is felszisszennek. Itt nincs semmiféle romos templom.

Miski szerint: a falu nyugati szélén, közvetlenül a Sebes-Körös partján emelkedő, Csonkatoronynak nevezett ősrégi lakótornyot és a körülötte egykor állt várat valószínűleg

valamikor az 1241. évi tatárdúlást követően építették. A téglából rakott vastag falú torony hatszög alaprajzon emelkedik kb. 25 méter magasra, fentről keskeny lőréses és ablakszemek néznek le az alatt elhaladókra. A várat a XIII. század második felében Geregye Pál országbíró fiai kapták királyi adományként szolgálataikért. A vár közelében ölték meg IV. László királyt kun katonái, majd a Károly Róbert parancsára 1316-ban ostrommal bevett vár királyi birtok lett. A XV. század elején a Csákyak szereztek meg Adorjánt és Körösszeget. 1514-ben Dózsa felkelt serege, élén Lőrinc pappal, hiába próbálta elfoglalni a körösszegi várat, bosszúból viszont felgyújtották a falut. Az 1600-as évek elején a Körösszegről elűzött, itt letelepedni nem engedett hajdúk dühükben megrohamozták és bevették az erösséget, amit aztán feldúlva és kifosztva hagytak maguk mögött. Egy 1635-ből való leltár leírása szerint a külső és belső várból álló erődítménybe a kaputorony alatt lehetett bejutni (itt voltak az őrség szobái, mellettük az istállók, kocsmák, malom, hadiszertár fegyverekkel és tömlő volt kialakítva), a belső várban a maig fennmaradt lakótorony, közelében a palota és egy kápolna épülete állt. A Csákyak a tönkrement vár újbóli rendbehozatalával már nem foglalkoztak, a leromlott erösség köveit a környékeliek idővel széthordták építkezéseikhez, s mementóként csak a hatalmas torony maradt fent.

Körösszeg faluból ki kell mennem, hogy a messzire látszó magányos toronyig eljussak. Nézem a térképen: vészesen közel van a magyar-román határ. Vagy talán túl is kell mennem rajta? Vajon nem lesz gond? Mezőről hazatérő román házaspártól érdeklődöm és ők is azt mondják: épp az országhatáron áll. De egyébbel nem vigasztalnak, mintha ugratni akarnának. Próbálok megnyugtatni magam: talán nem leszek határsértő, ha az öregtoronyig elmegyek. A felhagyott úton jól látszik, hogy alig használják. Megrettenek, ahogy észreveszem: határőr laktanya mellett kell elhaladnom. Szinte már messziről hallom az embervadászatra idomított vérebek ugatását, és a szokásos kiáltást: stai! De néma csend fogadja közeledésem. Még meglepőbb, amikor látom, hogy a több épületből álló beton laktanya teljesen üres. Szögesdrót

kerítés maradványai védelmezik és hatalmas láncos lakat áll a bejáraton, de sehol egy teremtet lélek. Felkapaszkodom az öreg torony mellé, körüljárom, fényképezek, nézem, hogy hol húzódik a határ. Hát ezt is megértük, hogy eltűntek a határok és az azokat védelmező martalócok.

Egymás közelében két rom: az egyik a végvári múlt, a másik a szögesdróttal körülhatárolt trianoni emlék. Az egyik még lelkiismeret, hogy álljanak falai, a másikat nem sajnálja senki. Igen, de most már még nehezebb: a határokat nem szögesdrótok jelzik, a határok, korlátok belénk, közénk költöztek.

De itt van még mai utamban Arad fele a lelkesítő jelen. Át kell haladnom Oláhszentmiklóson. Itt pedig igazi ünnep látni, hogy már tető alá került az épülő református gyülekezeti központ. Szép példája annak, hogy a romok közelében is lehet építeni.

Tamáshida, ahol a templom a baromfiudvar

Tamáshidáról sokat írtak mostanában is és sokan is járnak erre. Aki csak teheti, letér a Szalonta-aradi főútról és meglátogatja e romokat. 2005-ben Gurzó K. Enikő a Reggeli Újságban írt riportot a faluról és a romról. Már a címe is félrázó: „Majorság lakja az Árpád-kori templomot”.

Olvasom itt is útravalómat és útikalauzomat, amely így ír a templom múltjáról:

Régi helység, Rogerius mester mint megerősített német várost említi. A falut 1241-ben a tatárok elpusztították. Egy 1341-ben kelt oklevél, a Rathold nembeli János és László igazolása arról tanúskodik, hogy a települést már régóta e család birtokolja. 1550 januárjában az erdélyi rendek országgyűlését Tamáshidára hívták egybe. A faluban valaha állhatott egy nagyobb várkastély, mert a román kori egyház romjai körüli nagyobb területen erre utaló jelentősebb épületek alapfalai és pinceüregei is látszottak még a XX. század elején is.

A kastély ura 1552-ben Báthori Endre volt, s ekkor a falu mindössze 17 portát számolt. Később, 1729-ben III. Károly (1685-1740) király Baranyi Miklósnak adományozta a községet, akinek családja építtette azt a szép kastélyt, melynek parkjában az említett román kori romtemplom téglából rakott hatalmas tornya is áll, ezen annak idején félköríves ikerablakokat alakítottak ki. A templom eredetének régiségét a szentély maradványának félköríves volta is igazolja. A falu református temploma 1854-ből, az ortodox 1866-ból való. A település határában állt az 1333-35. évi pápai tizedjegyzékben is szerepelt Bökény, mely később elpusztult, akárcsak egy másik közeli falu, Tamász.

Borús, ködös reggelre érkezem Tamáshidára. Már a Várad-aradi főútról a homályból is jól látszik a romtemplom monumentális tömbje. A torony messze kiemelkedik a falu fölé. Tamáshida magyar, cigány és román népességű falu Bihar és Arad szélén, épp a megyehatáron. A szépen rendbetett új református templom mellett halad el az országút, amíg az utas egy kis kanyarral eljut a romokig. A hajdani, sokat emlegetett kastélyt és parkját már csak sejteni lehet: a bejárt barokkos oszlopai még megmaradtak, de mögötte már új kastély épül. Körülötte a kis piactér is baromfi legelő.

Udvar belsejében, teljesen magántelken, annak is a gazdasági udvarán állnak a romok. Egy középkori templom fészeg, de még mindig lenyűgöző tornyával beszorult egy szerény kis falusi gazdálkodás közepébe. A családi élet egy része pedig a templom falai között zajlik. A román kori torony még fedetlen fővel is versenybe száll az idővel. Homlokán úgy ül a megviselt gólyafészek, mint egy alföldi juhászbojtár fején napszitta kalapja. A hajótest hiányzó helyén van a gazdasági udvar, a román kori szentély boltozata alatt meg a raktár, fészker.

Az öreg utcakapu nyitva van, nem kell bezörgetnem. Csak a házajtó előtt szólítgatom a háziakat, amúgy, falusiasan. Türkösi Róza néni fogad, mint egy gyakorlott és edzett idegenvezető. Mesél a legendákról, aranyról, alagútról. Ha belépti díjat szedne a látogatóktól, szerényen ki is egészíthetné belőle nyugdíját. – A rom nekem marad. – mondja. Mindenki csak nézi, és megy tovább. A telek az enyém, a rom rajta, az nem. Kié akkor, és mit lehet tenni? A helyi lelkész, Pázmány Attila nagyon szeretné, hogy a teleknek ezt a részét kiválthatná az egyház és átvehetné a romokat, de egyelőre nincs pénz semmire.

A torony falán egyre mélyülő hasadások jelzik, itt sürgősen tenni kell valamit. Fedetlenül, de még áll az idővel és időjárással dacoló szentély, de csonka téglasorai a szélei felől meg-meg lazulva hullanak alá.

A mentés pedig már nem a múlt előtt fejet hajtó vagy csodát látni érkező, bámészkodó turisták feladata.

Belényesszentmiklós – magányos torony a hegytetőn

Szalontán a híres Csonkatorony már régóta csak nevében viseli környékbeli testvéreinek sorsát.

Úgy, hogy itt megállás nélkül haladok tovább a Fekete-Körös völgyén felfele Belényesszentmiklósi g. Amíg a romokig érnék, most épp csak megpillantani van időm a tenkei gyülekezet öregotthonát, megható példáját a testvéri gondoskodásnak és szeretetnek.

Bélfényéren először a református imaház előtt kell elhaladnom, és jól esik látni az

udvaron épülő gyülekezeti házat. A római katolikus plébánia és a mellette álló volt felekezeti iskola udvarán gyermekzsibongás hallatszik. Marci papbácsi árvái játszanak, önfeledten. Amott az öregek, itt az árvák szeretete győz a romok felett. Boldog az a falu, melynek utcáit felveri a gyermezsivaj.

Így érkezem meg úti célomhoz, a Fekete-Körös jobb partján fekvő településre, Belényesszentmiklóásra.

A falu előtt kell felkapaszkodnom a torony dombjára. Két falu határán festői magaslaton áll a pálos kolostor templomának tornya. Monumentális épületek nyomait sejteti ez a dombtetői magaslát, és az is lehet, hogy már a pálos rend itteni megtelepedése előtt is állhatott. Úgy tűnik, hogy a romokból

ítélve még tatárjárás előtti lehet. A település ősi, Árpád-kori templomának torony-maradványa ez a "Csonka-torony", mely a tatárjárásban elpusztult itteni egyház mementója. Itt teljes a csend. Alattam a falu, mellettem a helyi románság temetője, és innen már egészen jól sejtethető a Fekete-Körös festői szorosa. Ez a fénssíkot a természet ura is kastély- és kolostorhelynek teremtette.

Miski György írja, hogy az alapításakor még magyar lakosságú községből mára jószerivel teljesen eltűnt a magyarság, soraikat leginkább a tatárok és a törökök ritkították, a maradékot pedig a beözönlő románság olvasztotta be. 1880-ban már csak 12 magyar él, 1910-ben 21, 1941-re már csak 4. Nem is csoda, hiszen az 1800-as évek elejétől a település a görög katolikus egyház birtoka.

A wikipédia portál így ír a romok történetéről:

A magyar historikusok szerint a Fekete-Körös völgyi magyarság a kora Árpád-korban telepedett meg, Anonymus szerint Tuhutum és unokája a nemzetségével. Lakóhelyeiket a folyóvölgy közelében, láncszerűen helyezték el. Ott, ahol a Fekete-Körös a Poklos patakra lép, a mai Belényesszentmiklós falu feletti lapos magaslaton 1972-1982 között a régésztől már egy évszázada számon tartott romokat tártak fel. Egy tekintélyes méretű, 10x28 méteres alapterületű udvarház állott itt a 11. század közepétől: döngölt agyag- és kőalapokra égetett téglából emelt hosszú, csarnokszerű épület, amelynek hosszanti falához kétoldalt fából rótt melléképületek csatlakoztak. Ettől északra, 150 méterre, a

monostor impozáns romjai alatt az udvarházzal egykorú udvari kápolna maradványai kerültek elő. Az udvarház és a kápolna a rétegvizonyok és leletek (11. századi edények, cserépüstök) tanúsága szerint 1050-1070 között épült. Az együttes minden valószínűség szerint a Béla vagy Géza uralkodása idején épült hercegi "vadászkastéllyal" azonos. A legkorábbi épületegyüttes talán az 1091. évi kun betöréskor sérült meg. Meglehet, hogy még Álmos herceg dukátusa idején, de legkésőbb a 12. században az udvarházat részben korábbi alapjain, részben kibővíve, belső terét nagy pillérekkel tagolva építik újjá, a kápolnát pedig egyetlen pilléres karzattal kibővíve templommá alakítják át. A 13. században a királyi curtis a közeli Széplakon udvarházzal bíró Borsák birtokába került. A sokáig IV. László király kedvelt hívei közé tartozó Borsák a palotát tovább bővíti, a kis templom helyén pedig, részben annak régi anyagából, nagyszabású monostort emelnek, melynek már csak egy tornya és az alap egy része látható.

Zsisku János nemrég elhunyt belényesi papköltő szavaival búcsúzom a Fekete-Körös völgyétől, a lelket melengető tájtól:

*Köszönöm Uram azt, hogy életem
Én itt élhetem le a végeken.
Jobbról hegyek, a Bél-zerindi fal,
Átellenben a hókucsmás Bihar.*

*Csütörtökön bezsong az utcazaj,
Itt móc beszéddel vegyül a magyar.
S míg hangosulnak ott kint a szavak,
A Vers kiömlik, mint bűvópatak.
Hogy vigasztalja a szétszórtakat.*

Kovácsi –magányos templomtorony

Lenn Arad-Hegyalján, Arad tövében, Kovásziban, szinte szó szerint ugyanezt hallom, amivel Tamáshidától búcsúztam. „Udvaromon gazdátlan templomrom! Mit tegyek?” Itt is a gazdasági udvar hátsó fertályában emelkedik a románkori elemekben igen csak bővülködő magányos torony. Itt már ezen kívül egyetlen más épület nem maradt.

Kovácsi román falu, és a magyarok itt is folyamatosan fogytak el a településről. 1880-ban még 88 római

katolikus, 11 református él a településen, mára már senki.

Tájékozódó érdeklődésemre végre megtalálom a magányos tornyot és az azt körülölelő telket. Esendő kis ház áll előtte, a mellette levő jobb valamivel. Hátul az udvaron a baromfi udvar magaslátán pedig a magányos torony. Fiatal román asszony vezet hátra a kertbe, kísérik a gyermekek is. – Most jöhettek, de magatokra soha sem! Értitek? – Így inti őket nevelőn, hogy magukra nehogy hátra merészkedjenek. – Muszáj eltiltanom innen, mert fentről mindig hull le valami. Pedig a torony kőből épült, és még elég jól állnak a falak. Nem tudom mi lesz vele. Öt éve vettük a telket, házat, templommal együtt. Ugye, különös vásár? Az embernek házvásárláskor adnak egy templomtornyot is ráadásként. Az enyém, és mégsem. Jönnek Aradról a múzeumtól, elég gyakran, de semmire nincs pénz. – A kislány előhossa kiskutyáját. Nehezen cipeli, húzza maga után, és az mindent enged neki. A romok alatt

nem sokat időzünk: ne szokja meg a gyermek, hogy ott is szabad neki játszania. Felkapaszodom a kert végébe, megnézem még a templom helyét is. Jól látszanak és kivehetőek a templomfalak, pedig mindent eltakar a gazdasági udvar szemete és gyomja. Hónaljig érő parlagfű és bodzafák lombjai, gyökerei takarják el azt, ami megmaradt.

Odaáll egy képre a kislány is. Őlében a gyámbászásban türelemre már beedzett kutyakölyök, háttérben a torony.

Hátha történnek majd egyszer itt is múlt- és emlékmegőrző csodák. Amíg nem késő.

Emlékező főhajtás – Világoson

Utoljára hagyom a mai nap nyugpontját, a fegyverletételi szerződés gyászhelyét Világost. 1849.

augusztus 13-án a Világos melletti síkon tette le a fegyvert a Görgey Artúr vezette sereg Rüdiger orosz tábornok hada előtt. A feltétel nélküli megadásról szóló egyezményt a Bohuskastélyban írták alá. Az itt-ott még hadban álló tábornokok már az aláírás pillanatában is sejtették, hogy nem lesz olyan egyszerű az önfeladás. A bosszú nem marad el. Nemsokára ennél még

szomorúbb hely is lesz a magyar történelemben. Innen nem messze van az aradi vesztőhely.

A település felett magasodó hegy tetejét koronázó, ma már csak romjaiban látható várról először Károly Róbert 1324-ből való adománylevele tesz említést (Castellanus de Wy...swar), majd 1390-ben, Zsigmond király idejében mint castrum Wylaguswar bukkan fel oklevélben. A Hunyadi család kezébe 1444-ben került, s Hunyadi János halálával (1456) a világosi várat - több más birtokkal egyetemben - két fia, László és Mátyás kapta meg. Hunyadi László Nándorféyhérváron volt várparancsnok, Mátyás pedig nevelőjének és nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak adta a világosi uradalmat. Mátyás megkoronázása után, 1458 őszén, a világosi várba záratta a gáncsoskodó Szilágyit, akit annak hú szakácsa, Lábatlan Gergely néhány beavatott segítségével a következő év júniusában megszöktetett a cellájából. Utóbb király s haragosa megbékült egymással, és Szilágyi visszakapta birtokait,

többek között Világost is. Az 1460-ban harcban elfogott Szilágyit a soron következő évben

Konstantinápolyban kivégeztette a török, az özvegyre szállt uradalom pedig ennek halálával családjára, a Báthoriakra szállt. 1514-ben Dózsa György hadai bevették a várat, mely a felkelés leverése után Szapolyai János kezére ment át. 1566-ban a törököknek sikerült elfoglalni az erősséget, melyet 1595-ig tartottak,

ekkor Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem seregei üzték el innen őket. A törökök a XVII. század elején azonban ismét visszatértek és megszállták a várat, s noha 1614-ben sikerült tőlük újból visszavenni, a következő évben – a szerb őrség lázadása folytán – a lipipai pasa szerezte meg. Végül 1693-ban Heister tábornok serege ostrommal kiverte innen a "tisza hitűeket", de a szétlőtt vár újjáépítéséről már nem esett szó. Tovább rontotta a vár állapotát, hogy 1755-ben Bohus Imre (Grassalkovich herceg jószágigazgatója) vásárolta meg a világosi uradalmat, s a hegytetőről lehordott, a várból "kitermelt" kövekből kastélyt építtetett magának Világoson. 1784-ben, a Hóra-lázadás idején az osztrák katonaság - megelőzendő a lázadók befészkelődését - ágyúkkal lőtték rommá a falakat.

Világosnál most csend van, nem zörögnek a fegyverek. A majdnem városka éli

a maga őszi zsidongó életét. A központ dombján álló katolikus templom igen csak magányos lehet. A stációkról elkoptak képek, a német és magyar feliratok, akár a hívek. A Bohus kastély körül szépen rozsdásodnak a platánok, a cserefák lombjai, sárgásan és melegén süt a nap. Görgeyből, akire rábízták és ráhagyták közmegegyezéssel ezt a nehéz munkát, később árulót gyártott a mítoszt és főbűnöst kereső kor. Valakinek el kellett vinni a történelmi balhét. De másfél évszázad nem volt elég, hogy a történetírás lemossa róla ezt az el nem követett, de maradandóan ráragasztott gyalázatot.

Egyedül vagyok ma Világoson emlékező. Fölöttem távolban a vár, közelebb itt-amott a romos templomok. A kastély körül most nagy a csend: Ion Slavici román író lakik ott, emlékmúzeumban. Neki sincs látogatója, és a másik eseményt sem ünnepli senki. A ház hajdani nagyszonyának, Bohus Etelkának egész alakos szobra a park közepén túlélte már egy évszázadot. Márványarca, ruhája ott feketéllik a lombok között, mintha gyászolna. Világos, fegyverletétel, gyász, majd Arad – a halál. Egy kis őszirózsaszokor van nálam. Egyedül hajtok fejet egyszerre, két elvesztett csata előtt. Előbb 1849-ben a fegyverletétel és az aradi vértanúhalál. Majd 1918 – a Slavici által is képviselt sikeres román revízió.

Még most is gyásznapi minden fegyverletétel, de az eszmék, nyelvek, hítek önfeladása is.

De innen, a világosi vártól sincs távol az építő jövő. Nem messze innen és a romoktól reménykeltő új templomok itt is bátorítanak és hirdetik Arad megyében is Isten megújuló kegyelmét és dicsőségét. Nemrég Arad-Gáj, Arad-Mosóc, Angyalkút épített templomokat, Kládován pedig gyülekezeti konferencia központ várja a hitben elmélyülni vágyókat. Most meg Németszentpéteren a kitelepedett svábok helyére érkezett 50 lelkes telepese reformátusság készül építeni kis templomot magának.

*

Romok között jártunk, melyek közül némelyik már évszázadok óta felhagyottan áll. Nagy és nehéz idők is látott falakat, de olyanokat, amely túlélte hadakat, történelmi és emberi mulasztást, romboló, tolvajlóan gyarló emberi kezeket. A fegyverletétel és önfeladás közel van. A romok is a mieink. Ezek sorsa mind a mi lelkiismeretünkre van bízva. De minden pusztulás mögött is ott volt és van az emberi szeretet is, a múltra figyelő, féltő gondoskodás.

De végig kísért a reménykeltő jövő is. A romok között is bátorít a templomokat és gyülekezeti otthonokat építő jövendő. Mert tavasszal a Sólyomkő vára kápolnája mellett is kizöldül újra a lomb, és a feketeerdői új templom is hetente megtelik hívekkel. Körösszeg mellől eltűnnek az országhatár szögesdrótjai, és talán legyőzi az árvizes időket Adorján vára. A fegyverletételekből az Ige fegyverzetébe való felöltözés következik. És a tamáshidai templomtorony romjára is minden tavasszal visszaérkeznek elhagyott fészükre a gólyák. Jönnek és költenek, fiakat nevelnek, mert hisznek a jövendőben. És dicséri az Urat minden lélek: „Boldogok, akik lakoznak a te házában”.

Vetési László